

Oponentský posudek
na habilitační práci Daniela Špeldy
Proměny historiografie vědy

Habilitační práce byla vydána knižně a z formálního hlediska splňuje kritéria odborné vědecké monografie:

- 1) Monografie má stanovený předmět. Vychází se z předpokladu, že existuje určitý způsob poznání, kterému se říká věda. Vědecké poznání se mění v čase a tyto změny tvoří dějiny vědy. Dějiny vědy se stávají předmětem teoretické reflexe, která je označována jako historie vědy. Samotná historie vědy se rovněž mění v čase a tyto změny tvoří dějiny historie vědy. Dějiny historie vědy se rovněž stávají předmětem teoretické historické reflexe. Historická reflexe dějin historie vědy má navíc svou metateorii, která se zaměřuje především na metodologické otázky. Takto pojatá historiografie vědy je vlastním předmětem monografie. Jejím deklarovaným cílem je deskripce dějin historie vědy s přihlédnutím k metodologickým změnám, které historiografie prodělala především koncem 20. století (s. 14-18).
- 2) Tvrzení, která monografie obsahuje, jsou zdůvodněna. Má-li se ovšem pod pojmem „zdůvodnění“ na mysli, že tvrzení jsou doložena odkazy na určité literární zdroje.
- 3) S tím souvisí naplnění dalšího kritéria, kterým je objektivita. Má-li se ovšem pod pojmem „objektivita“ na mysli, že se dějinné procesy, o kterých monografie vypovídá, skutečně odehrávaly na stránkách určitých publikací věnovaných dějinám vědy. Obsah monografie je prokazatelně načerpán z objektivně existujících publikací.
- 4) Monografie je systematická a logicky konzistentní. Myšlenky, které obsahuje, si neprotiřečí, ba naopak se navzájem doplňují a tvoří provázaný a přehledný celek.
- 5) Monografie se přidrží relevantní vědecké metodologie. Sběr poznatků, jejich zpracování a výklad odpovídá standardům vědecké práce. Celkově se účelně uplatnil chronologický postup, který je plně adekvátní zvolenému cíli.

Nemám-li z formálního hlediska výhrady, pak po věcné stránce musím zformulovat několik připomínek. Má-li být habilitační práce posuzována jako dílo filozofické, pak by měl být důraz kladen především na metodologický rozbor historie vědy. Daniel Špelda slibuje, že na metodologické otázky zaměří svou pozornost, a poznamenává, že na světě existuje jediná monografie, která se speciálně zabývá metodologií historiografie (s. 19). Mě v této souvislosti napadla kaciřská myšlenka, že by to tak mohlo i zůstat, protože absence speciálních monografií s tímto předmětem svědčí o tom, že takto samostatně pojaté zkoumání není filozoficky relevantní. Oprávněnost speciální metodologie historiografie vědy nelze považovat za samozřejmost, ale naopak vyžaduje zdůvodnění. Habilitační práce by měla prokázat, že reflektuje něco natolik specifického, že to již není předmětem jiných disciplín. Špeldova monografie však ukazuje, že zkoumané metodologické přístupy (jmenovitě diachronní a anachronní přístup, externalismus a internalismus) již byly ve filozofii a metodologii vědy pod různým označením nesčetněkrát reflektovány.

Habilitační práce se sice zabývá metodologickými otázkami historiografie vědy, ale nenabízí odpověď na otázku, co je to věda a co tedy vlastně tvoří specifický předmět historie vědy. Autor se odvolává na názory současných historiků vědy, kteří odmítají esencialismus a trvají na tom, že veškeré pojmy, a tedy i pojem „věda“, je nutné chápat historicky, tzv. požadavek historizace pojmů (s. 150). Nicméně to, že pojem „věda“ se historicky mění, ještě neznamená, že se do historie vědy zahrnuje veškeré lidské poznání. Historie vědy se přece například úplně nekryje s historií filozofie. Navíc poznání je nutnou součástí života a činnosti

každého člověka, a musí proto existovat nějaké síto, které vyloví z těch mnoha miliard poznávacích pokusů ty nemnohé, které zaujaly místo v historii vědy a jsou považovány za vědecky relevantní. I kdyby historikové vědy nakrásně odmítali explicitně definovat vědu, implicitně nějaká kritéria vědeckosti mít musí, a úkolem teoretické reflexe by proto mělo být tato kritéria v jejich dílech hledat. To by nás možná přivedlo k odpovědi na základní otázku, co vlastně a proč historici vědy zařazují do svých přehledů.

Z pětistránkového závěru (s. 289-294) ovšem vysvitlo, že sám Daniel Špelda zřetelný rozdíl mezi vědeckým a nevědeckým (ba dokonce antivědeckým) předpokládá. Informuje nás, že např. horoskopy, taroky či angelologie nemají s vědeckým výzkumem nic společného, a zároveň nás uklidňuje, že neexistuje skutečná hrozba iracionality a antivědy. Vlastní text habilitační práce ale kritérium odlišující racionalitu a iracionalitu, vědu a antivědu nenabídl. Závěr práce se poněkud paradoxně vrací k osvícenecké tradici, kterou se celý text monografie snaží ne-li vyvrátit, tak alespoň zpochybnit. Apely zdůrazňující význam vzdělanosti, význam spolupráce přírodních a humanitních věd ve společném boji proti různým projevům iracionalismu, které monografii uzavírají, proto působí ve vztahu k jejímu obsahu přinejmenším cizorodě.

Monografie je vybavena obsáhlým poznámkovým aparátem a mohutnou bibliografií čítající 102 titulů primárních pramenů a 459 titulů sekundárních pramenů. Ale otázkou zůstává, na jakém základě byly literární prameny rozděleny na primární a sekundární. Na s. 159 se sice vysvětluje způsob klasifikace pramenů v rámci historiografie vědy, ale v textu se kritéria členění neuplatnila (například Merton je primární, ale Kuhn je sekundární, stejně tak je sekundární Koyre, autor „Koyreho paradigmatu“, který je v monografii považován za důležitý milník v historiografii vědy, a sekundární je také Kragh, který je považován za zásadního metodologa historiografie...).

Veškerá tvrzení v textu jsou sice pečlivě doložena literárními zdroji, nicméně zastávám názor, že splnění tohoto kritéria, ale ani splnění podmínek logické konzistence, systematičnosti a metodologie nemají význam samy o sobě, nelze je chápat jako samoúčel, ale jediné jako nutný, ale jen formální předpoklad vědeckého poznání. Veškerá formální kritéria jsou jen prostředkem, který ztrácí smysl, když neslouží svému účelu, kterým je ve vědě tvorba nových poznatků. Bohužel se naplnily mé obavy ze strany 15, že cílem práce je „podat základní přehled“. Myslel jsem si, že jen autorova skromnost vedla k tomuto nevhodně formulovanému cíli habilitační práce, která by přece měla již být plnohodnotným vědeckým produktem. Podat základní přehled o historii vědy je snad spíše cílem vysokoškolské učebnice. Uvědomuji si zároveň, že aby mohla být monografie Daniela Špeldy vydána v alespoň minimálním nákladu, musí být určena širší čtenářské obci.

Autor ve své monografii dospěl k závěru, že současná profesionální historiografie vědy se metodologicky orientuje především na diachronní přístup, jejímž hlavním znakem je důraz na kontext, v němž se formovalo vědecké poznání, a antiwhigismus, čímž se má na mysli překonání pozitivisticky a osvícenecky laděné historiografie. Tento poznatek se nejeví jako vědecky příliš cenný, protože je celkem logické, že profesionální historikové inklinují k tomu, čemu jako humanitní badatelé více rozumí, a méně zkoumají vlastní logiku vědeckého poznání s ohledem na jeho současný stav. To se nutně stává doménou samotných přírodovědců, kteří preferují anachronní přístup a jsou orientováni internalisticky. Původní synkretizmus historie vědy se smysluplně na základě dělby práce rozdělil na oblast profesionální historiografie, která je doménou historiků, a oblast, která je doménou přírodovědců, pro které je historie vědy jen pomocnou disciplínou umožňující lépe pochopit současný stav vědeckého poznání. To vše je již dávno známo a jistě se nejedná o překvapivé zjištění. Navíc uvedené metodologické přístupy jsou prezentovány v monografii jen povrchně a nedosahují úrovně, na jakou jsme zvyklí v dílech, která se specializují na metodologické otázky současné vědy.

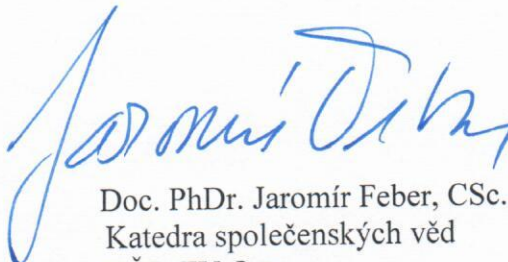
Vlastním přínosem Špeldovy práce je především přehledné zdokumentování přechodu profesionální historiografie k současnému diachronnímu externalismu tak, jak proběhl v druhé polovině minulého století především v anglosaském prostředí. Samostatné ocenění si zaslouží rozbor externalismu realizovaný od strany 185.

Práce Daniela Špeldy je bezesporu užitečnou a kvalitně napsanou monografií a po zásluze ji lze doporučit nejen studentům filozofie. Nicméně širší záběru (snaha pokrýt jak samotnou historiografii vědy, metodologické otázky s ní spojené, tak nastínit vztahy mezi vědou a jinými duchovními oblastmi a především sociálně-kulturní podmíněnost vědeckého poznání) nutně vede jen k povšechnému opakování známého. Například v jinak zajímavé kapitole o vztahu vědy a náboženství se obhájí názor, že je nutné překonat zjednodušující tradiční výkladové modely vztahu mezi vědou a náboženstvím, kterými jsou konflikt, separace a harmonie. Nejen v historiografii vědy si to ale již dávno uvědomujeme. Obdobně se nedomnívám, že když se poukáže na to, že se známé poznatky týkající osvícenství, charakteru novověké vědy, pozitivizmu, sociální podmíněnosti vědeckého poznání atd. objevily v nějakých dílčích knihách, že tím vzniká nějaká důležitá přidaná vědecká hodnota. Někdo může například považovat za užitečnou informaci, že se v nějaké publikaci z roku 1998 věnované sociálnímu konstruktivismu objevila myšlenka, že vědu neprodukuje samotná příroda, ale že věda je výsledkem lidské činnosti. I když lze tuto zprávu přivítat, poznatek o lidském původu jakýchkoli myšlenek a z toho plynoucí subjektivní podmíněnost poznání, je ve filozofii již dávno k dispozici. V této souvislosti mě trochu udivilo, že i když téma sociální podmíněnosti poznání metodologicky nutně směřuje k uznání myšlenky sociálního konstruktivismu, v habilitační práci se neobjevila ani zmínka o knize P. Bergera a T. Luckmanna Sociální konstrukce reality. Z mého pohledu jde o zásadní metodologickou práci na toto téma.

Celkově si nejsem úplně jistý, v čem konkrétně spočívá přínos habilitační práce pro rozvoj oboru. Očekávám, že vědecký charakter své práce bude schopen Daniel Špelda upřesnit v rámci obhajoby. Mám tím na mysli, že bude možné v habilitační práci poukázat na něco, co se již dávno před jejím napsáním nestalo běžnou součástí dostupných teoretických reflexí vědy. Tato výhrada by byla irelevantní a přehnaná, kdyby se jednalo o práci ryze historickou. V takovém případě by snad bylo oprávněné považovat za dílčí objev i samotné nalezení důležitých byť známých myšlenek v určitých literárních zdrojích. Máme-li však práci hodnotit jako filozofickou, měla by obsahovat alespoň náznak nové interpretace, či dokonce odhalení dosud nepovšimnuté nuance v rámci známých metodologických přístupů.

Habilitační práce Daniela Špeldy Proměny historiografie vědy **splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v daném oboru.**

V Ostravě 21. 3. 2014

Doc. PhDr. Jaromír Feber, CSc.
Katedra společenských věd
VŠB-TU Ostrava